
Петро ЦАРИК, к. геогр. н., доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Ірина ЛЕНЬКІВ,
Держуправління управління екології і природних ресурсів
Тернопільської обласної державної адміністрації

МИКОЛА ПЕТРОВИЧ ЧАЙКОВСЬКИЙ: АНАЛІЗ ЖИТТЄВОЇ І ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ

М.П. Чайковський – заслужений природоохоронець України, Почесний член Українського товариства мисливців і рибалок, Член-кореспондент Української Екологічної Академії Наук, понад 50 років працював в системі лісоохорони та лісонасаджень, охорони природи, був ініціатором та організатором створення понад 500 заповідних об'єктів на теренах Тернопільщини.

Головною метою проведеного дослідження є історико-географічний аналіз творчих доробок М.П. Чайковського та виділення етапів його діяльності та їх змістовна характеристика.

Народився Микола Петрович 02.09.1922 р. в с.Тарасівка Жмеринського району Вінницької області. Після закінчення гірського училища у м.Нальчик працював молодшим контролером Верхньо-Балкарської геологопошукової партії, а пізніше до 1941 р. контролером Згідської геологорозвідувальної партії у Північній Осетії.

На початку 1941 р. Микола Петрович з родиною переїхав в м. Станіслав (Івано-Франківськ), де працював на колії до 1945 року змінивши п'ять посад від організатора роботи по обліку майна і до заступника начальника вокзалу.

З 1945 р. працював інспектором у Станіславському територіальному управлінні лісоохорони та лісонасадження. Після закінчення курсів підвищення кваліфікації лісничих у м. Коломия з 1946 по 1948 роки працював лісничим Лютянського, Чорноголовського лісництв Велико-Березнянського лісгоспу Закарпатської області.

У 1950 р. закінчив курси підвищення кваліфікації спеціалістів лісового господарства у Львові, а у 1961 р.

Львівський лісотехнічний інститут.

З 1949 по 1965 роки працював в Тернопільській області на посаді лісничого Шутроминського, Золото-Потіцького, Дорогичівського та Микулинецького лісництв.

У 1965 році обраний головою Тернопільської обласної Ради Українського товариства мисливців і рибалок (УТМР). За успіхи в роботі зі збереження тваринного світу М.П. Чайковський був нагороджений бронзовою медаллю виставки досягнень народного господарства СРСР, та відзначений званням почесного члена УТМР.

Питаннями охорони та раціонального використання природних ресурсів Микола Петрович Чайковський займався понад 50 років. З організацією у 1967 р. обласної інспекції Держкомітету Ради Міністрів УРСР з охорони природи Микола Петрович був призначений старшим інспектором обласного управління у Тернопільській області. На цій посаді він здійснював контроль за станом охорони і раціонального використання ресурсів надр, земельних, водних ресурсів, лісів, рослинного і тваринного світу, заповідних територій.

На час його приходу в управління, в області функціонувало 12 пам'яток природи. Працюючи на посадах начальника відділу охорони і раціонального використання земель, лісів, рослинних ресурсів та тваринного світу з 1989 року, головним інспектором відділу по охороні земель і лісів з 1990 року, головного інспектора, завідувача сектором заповідних територій, охорони і використання тваринного світу і рибних ресурсів з 1992 року, старшого державного інспектора, начальника відділу природно-заповідного фонду, тваринного світу із 1994 р. Микола Петрович доклав значних зусиль для організації розгалуженої мережі заповідних територій. Темпи росту кількості і площ заповідних територій засвідчують його вклад у розвиток заповідної справи. За станом на 1.01.1972 року в області нараховувалось 13 пам'яток природи республіканського і 177 місцевого значення. Серед них „Бучина в Іванкові”, „Бучина в Гримайлівському лісництві”, степові ділянки у Трубочині, Синькові, урочищах „Глоди”, „Жижава”, „Обіжева”, печери „Млинки” і „Кришталева”, заказники „Подільський товтровий кряж”, „Кременецькі гори”. Ці об'єкти взяті на облік як постійні заказники всесоюзного значення Центральною

лабораторією з охорони природи Міністерства сільського господарства СРСР. Особливою заслугою М.П. Чайковського цього періоду є створення заповідних об'єктів у місцях зосередження унікальних ділянок природи, які досліджувалися провідними польськими вченими В. Гаєвським, В. Шафером наприкінці ХІХ – першій половині ХХ ст. Для цього Микола Петрович використовував наукові публікації цих авторів, мав зустрічі з українськими учасниками, зокрема, дністровської експедиції В. Гаєвського 1929-1931 років.

За період з 1972 по 1985 роки в межах Тернопільщини було створено 192 заповідних об'єктів, з'явилося ряд великих заказників загальнодержавного і місцевого значення, зокрема Суразький лісовий заказник на площі 3864 га, Серетський гідрологічний заказник на площі 1192 га, Придністровський ландшафтний заказник площею 13830 га та ін.

За період з 1985 по 1990 було створено лише 29 заповідних об'єктів, однак площа заповідних об'єктів різко збільшилась із 38,2 тис. га до 114,2 тис га. В цей період створений перший в області державний природний заповідник “Медобори” з філіалом “Кременецькі гори”, що дало можливість взяти під ефективну охорону і збереження унікальні природні комплекси Товтрової гряди і Кременецьких гір на площі 10455 га. В мальовничій долині Дністра в межах частин Монастирського, Буцацького, Заліщицького та Борщівського адміністративних районів створений перший в області і в Україні регіональний ландшафтний парк “Дністровський каньйон” на площі 42,1 тис. га. За рахунок створення ряду загальнозоологічних та інших заказників їх кількість зросла з 59 до 88, що дало можливість істотно збільшити площу природозаповідання в цій категорії з 27,6 тис. га до 59,8 тис. га.

В 1995 р. в зв'язку із пенсійним віком переведений на посаду завідуючого архіву держуправління екобезпеки в Тернопільській області. На цій посаді пропрацював до 1996 р. і вийшов на пенсію.

Де б М.П. Чайковський не працював, роботі він віддавався повністю. Про що свідчить відгуки начальника Тернопільського управління лісового господарства та лісозаготівлі М.П. Зубанюка: "За проектами М.П. Чайковського і під його безпосереднім керівництвом в лісництвах області створено понад 2000,0 га

лісонасаджень, технічно цінних порід. В даний час ці лісонасадження відзначаються різноманіттям і високою стійкістю”.

У зв'язку з тим, що більшість лісонасаджень створювались Миколою Петровичем творчо, вони мають цінність, як взірці високопродуктивних лісів і будуть служити об'єктом вивчення і наслідування вченими і практиками лісорозведення.

За успіхи у розвитку лісового господарства і досягнення високих результатів Микола Петрович неодноразово преміювався, нагороджувався Почесними грамотами в тому числі „Почесною грамотою Всесоюзної сільськогосподарської виставки”. Міністр Мінекобезпеки Ю. Костенко в урядовій телеграмі зазначив: “Міністерство висловлює щиру подяку за Вашу сумлінну безкорисну та віддану працю на теренах охорони і примноження природних багатств свого краю впродовж 30 років. Незважаючи ні на що заповідна справа стала Вашим повнокровним життям. Всі свої знання, досвід, енергію і найцінніше здоров'я Ви віддали на благо розвитку і вдосконалення мережі природно-заповідних територій та об'єктів Тернопільщини. Ваш вагомий вклад у галузі збереження біологічного різноманіття стане добрим прикладом служіння природі і народу не лише для нинішніх, але і прийдешніх поколінь”.

Під час роботи в природоохоронних органах Микола Петрович побував у більшості населених пунктах області, познайомився з природою рідного краю, вивчив її досконально. Унікальні об'єкти фотографував, привозив зразки ендемічних і реліктових рослин. Знання черпав із власної бібліотеки, в якій нараховується понад 1000 книг. Протягом багатьох років приймав участь у перевітках народного контролю, був заступником завідуючого позаштатного відділу сільського господарства обласного комітету народного контролю. В 1976р. Був нагороджений почесним знаком Комітету народного контролю СРСР "За активну роботу".

За час роботи в природоохоронних органах ним особисто було обстежено і взято під охорону понад 300 об'єктів і територій природно-заповідного фонду загальною площею 100 тис. га., що становить більше 50% природно-заповідного фонду області.

Так, на час створення обласної інспекції Держкомітету Ради

Міністрів УРСР по охороні природи (1967р.) законом охоронялося 12 об'єктів і території природно-заповідного фонду, а в 1996р., коли Микола Петрович вийшов на пенсію їх нараховувалося 518 об'єктів. За час роботи в природоохоронній галузі М.П.Чайковського кількість природно-заповідних об'єктів і території збільшилася на 506.

На протязі 30 років проводиться робота зі збереження унікального, природного дива Дністровського каньйону.

За поданням М.П.Чайковського в 1977 році був створений Дністровський державний природний парк, який згідно нової класифікації в 1984 році набув статусу Придністровського державного ландшафтного заказника місцевого значення. А в 1990 році йому надано статус регіонального ландшафтного парку „Дністровський каньйон”. На сьогоднішній день в межах згаданого парку за ініціативи Миколи Петровича проводиться робота по створенню національного природного парку „Дністровський каньйон”.

Навіть після виходу на пенсію Чайковський продовжує вболівати за збереження цінних природних комплексів рідного краю. Він приймає участь у науковій експедиції по регіональному ландшафтному парку „Дністровський каньйон”. Продовжує роботу по впровадженні екологічних знань під його керівництвом знімаються відеофільми про природні дива рідного краю (2 фільма про регіональний ландшафтний парк „Дністровський каньйон”, про залишки степу „Панталіха”). За поданням Миколи Петровича створюються нові об'єкти природно-заповідного фонду.

Микола Петрович постійно співпрацював з науковцями Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка: ботаніками С.В. Зелінкою, доц. В.О. Шиманською, дендрологом проф. В.М. Черняком, зоологом доц. Р.Б. Пилявський, орнітологом доц. В.С. Талпошем, геологом проф. Й.М. Свинком, географом проф. Л.П. Цариком та багатьма іншими. Досвід своєї роботи в заповідній справі передає студентам і науковцям. Читав лекції студентам і слухачам курсів підвищення кваліфікації.

Науковий доробок М.П. Чайковського складає 2 ілюстрованих нариси ("Пам'ятки природи Тернопільщини", Львів: "Каменярь", 1977р. і "Дністровський каньйон", Львів: "Каменярь",

1982р.), у яких подано відомості про унікальні ландшафти, ботанічні та лісові заказники, цінні ділянки лісу і степу, віковічні дерева, печери й озера, геологічні відслонення та інші об'єкти природи Дністровського каньйону та Тернопільщини, навчальний посібник підготовлений у співавторстві „Проблеми екології рідного краю” (Тернопіль, 1992р.) у якому Миколою Петровичем подано анований реєстр заповідних об'єктів Тернопільської області в розрізі адміністративних районів, рукопис за матеріалами експедиції „Дністер-97” у якому висвітлено стан об'єктів та територій природно-заповідного фонду долини Дністра. Опубліковані ним 14 наукових статей присвячені проблемам історії заповідної справи, висвітленню особливостей природи окремих заповідних об'єктів, необхідності збереження унікальної флори і фауни, перспективам створення регіонального ландшафтного парку „Дністровський каньйон” та заповідника „Медобори”. Неодноразово публікував свої статті в газетах і журналах на природоохоронні теми. Є автором статей про природоохоронні об'єкти в „Українській географічній енциклопедії”. Був автором реєстрів природно-заповідного фонду Тернопільської області з 1977 по 1999 роки.

Його організаційні здібності проявилися у підготовці та проведенні регіональних та всеукраїнських науково-практичних семінарів і конференцій. У червні 1972 року м. Тернопіль стало місцем проведення республіканського семінару з питань охорони природи і раціонального використання природних ресурсів Поділля. У 1977 році організована обласна міжгалузева науково-практична конференція “Вода – джерело життя”, яка розглянула комплекс питань використання, збереження водних ресурсів, вирішення проблем очистки стічних вод від забруднювачів. В 1980 році відбувся республіканський науково-практичний семінар “Актуальні завдання в справі охорони пам'яток природи”. В 1981 році був проведений науково-практичний семінар з актуальних завдань у справі формування науково обґрунтованої мережі заповідних територій та національних парків. Особлива увага приділяється розвитку природних національних парків, дендрологічних парків, інших природних парків в Україні і на Тернопіллі. Проводиться огляд і обмін досвідом роботи по створенню Хоростківського, Гермаківського, Козівського

дендропарків, знайомство з унікальними парками-пам'ятками: Раївським, Скала-Подільським, лісовим заказником “Дача Галілея”. До цієї події М.П. Чайковським був підготовлений буклет “Розвиток паркового будівництва на Тернопільщині”.

М.П. Чайковським було підготовлено матеріали та організовано випуск понад 15 буклетів присвячених природоохоронним об'єктам і охороні природи Тернопільщини.

21 серпня 2001 року Микола Петрович першим в Україні отримав звання “Заслужений природоохоронець України” за посвідченням №1.

Природоохоронна, організаційна і наукова діяльність М.П. Чайковського є яскравим прикладом вагомого особистого вкладу у розбудову заповідної мережі Тернопільщини. Досліджені і створені ним заповідні об'єкти є основою природно-заповідного фонду області. У їх числі відомі заказники загальнодержавного значення „Суразька дача”, „Дача Галілея”, „Касперівський”, „Жижава”, „Обіжева”, „Голицький”, першті в Україні регіональний ландшафтний парк „Дністровський каньйон”, природний заповідник „Медобори” природа яких є окрасою подільського краю.

Література:

4. Царик Л.П., Шиманська В.О., Чайковський М.П.// Ботаніко-географічні особливості природи Середнього Придністров'я / Наукові записки ТДПУ. Серія: Географія. – Тернопіль: Видавн. відділ ТДПУ, 1998. – №2. – С. 75-77.
5. Чайковський М., Сліпченко І. Історія розвитку заповідної справи в Тернопільській області / “Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття”. [Збірник наукових праць]. – Гримайлів-Тернопіль: Лілея, 2003. – С. 115-122.
6. Чайковський М.П., Сінгалевиц О.В. Дністровський каньйон / Матеріали науково-практичної конференції [Проблеми становлення і функціонування новостворених заповідників]. (Гримайлів, 12-15 червня 1995 р.) – Гримайлів, 1995. – С. 256-258.
7. Чайковський М.П. Дністровський каньйон. – Львів: Каменяр. – 1981. – 76с.
8. Чайковський М.П. Пам'ятки природи Тернопільщини – Львів: Каменяр. – 1977. – 80 с.
9. Чайковський М.П. Природно-заповідний фонд області (фактори негативного впливу на біорізноманіття; структура, біодинаміка

-
- розвитку) / Матеріали наукової конференції [Екологічна ситуація в Тернопільській області, її аналіз та перспектива вирішення]. – Тернопіль: Г.Т.Н.Ц. "Збручекологія", 1994. – С. 72-77.
10. Царик П., Ленків І. Микола Петрович Чайковський та його вклад у розбудову природно-заповідного фонду Тернопілля. Історія української географії картографії. Збірник матеріалів 4-ї Міжнародно наукової конференції, присвяченої 110-літньому ювілею професора Володимира Кубійовича Тернопіль, 18-19 листопада 2010р. . – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010.. – С. 68-70.

Олександр ВІКИРЧАК,
*начальник науково-дослідного відділу,
Національний природний парк "Дністровський каньйон"*

МИКОЛА ЧАЙКОВСЬКИЙ І ПРИРОДОЗАПОВІДАННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ПРИДНІСТЕР'Я

Природозаповідання передбачає обмеження або й припинення господарської діяльності на певних ділянках території чи акваторії. Тому часто-густо натикається на шалений спротив тих, хто зацікавлений саме у господарських заходах. І тільки неординарні яскраві особистості, люди з високим рівнем громадянської відповідальності, залишають за собою добрий слід збереженими для людини куточками чарівної природи. Саме такою особистістю був Микола Петрович Чайковський (1922 - 2011) [1,2,5,12].

Передумови діяльності М. Чайковського

Активний етап заповідання на території Тернопільського Придністер'я припадає на першу половину ХХ століття. Він, насамперед, пов'язаний із відкриттям унікальності рослинного світу Придністер'я польськими ученими.

Важливим поштовхом у цій справі став Конгрес представників науки Чехословаччини, Польщі та Румунії щодо охорони природи в прикордонних районах цих країн, що відбувся 13-14 грудня 1929 року у Кракові. На з'їзді йшлося про те, що флора Дністровського яру може катастрофічно зникнути, якщо не взяти її під охорону. Для вирішення цього питання було створено спеціальну комісію з представників Польщі та Румунії.

Сприяючи роботі комісії, молодий польський вчений В.